

PROIECTE DE DEZVOLTARE ECONOMICĂ A ȚĂRII MOȘILOR ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Mirela MOCAN*

ȚARA MOȘILOR ECONOMIC DEVELOPMENT PROJECTS IN THE INTERWAR PERIOD

Abstract

The difficult situation of Moșilor County, due to the mountains and inhabitants' ruthless exploitation, the total lack of understanding of governments during the Hungarian reign, the obvious and deliberate inequity and oppression of the old pre-war government, has caused the Romanian Government to turn its attention towards stopping the people's pitiable situation. The governments that passed one after another at the country's helm, the politicians, the different central institutions' representatives have declared, on all occasions, that helping the moșii is a primary duty for the state. Everyone knew their difficult situation, they all agreed that moșii, a certified source of Romanian culture and economic creation, must be quickly brought back to a cultural and socioeconomic state according to the demands of the new times. Few of the proposed projects and promises made have been accomplished, due to the government's economic and social structure that didn't dispose of the capacity and necessary means to radically solve the situation in the Apuseni Mountains.

Keywords: Moșilor County, interwar, recovery projects, Apuseni Mountains Embassy. Tomorrow Society.

Istoria poporului român demonstrează cu pregnanță că asuprirea străină poate întârzia pentru o vreme dezvoltarea unui popor, dar nu-i poate stinge voința demnă de libertate națională și socială¹. De-a lungul timpului, Țara Moșilor a trecut printr-o serie de divizări și apartenențe la diferite unități administrativ-teritoriale. Vechile împărțiri administrative nu au luat în considerare caracterul unitar al acestei regiuni, multe secole, zona Abrudului aparținând administrativ de Alba, în timp ce zona Arieșului Mare și Mic și a Câmpeniului, țineau de Turda. În 1876, oficialitățile maghiare reorganizează administrativ Transilvania, în 16 comitate, între acestea și Torda - Aranyos (Turda-Arieș) și Alsó-Feher (Alba de Jos), de aceasta aparținând regiunea Abrudului, în timp ce de prima, aparținea zona din amonte de Bistra. Până la unirea Transilvaniei cu România din 1918, comitatele rămân în aceeași formă².

Pentru conducerea treburilor interne ale Transilvaniei până la integrarea definitivă în România, Marele Sfat Național Român alege un guvern provizoriu – Consiliul Dirigent – format din 15 membri, al cărui președinte era Iuliu Maniu³.

* drd. Universitatea Oradea, mirelasicoe@yahoo.com.

¹ Aurel Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918-10 aprilie 1920)*, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1996, p.8.

² Nicoleta Maria Erchedi, *Teză de doctorat: Țara Moșilor. Studiu de dezvoltare rurală și de geografie socială*, Cluj-Napoca 2012, p.110.

³ Aurel Galea, *op. cit.*, p.131.

Crearea acestui Consiliu Dirigent era materializarea prevederilor rezoluției de la Alba Iulia, care cerea la punctul II, autonomia Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, până la întrunirea Adunării Constituante, adunare ce trebuia aleasă pe baza votului universal⁴.

Consiliul Dirigent, ca organ autonom provizoriu, era necesar pentru menținerea ordinii și a liniștii pe teritoriul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și a Maramureșului, unde vechile autorități ale regimului dualist fuseseră înlăturate, majoritatea teritoriului fiind administrat de consiliile naționale locale și comitatense.

Consiliul Dirigent a funcționat în perioada 2 decembrie 1918 - 10 aprilie 1920, avându-și sediul în Sibiu, perioadă în care a emis 24 de decrete, privind guvernarea Transilvaniei⁵.

La 11/24 decembrie 1918, a fost emis decretul de organizare a provinciei Transilvania, prin care serviciile publice rămâneau sub conducerea Consiliului Dirigent, se proceda la o împărțire a teritoriului în 23 de județe: Făgăraș, Sibiu, Hunedoara, Alba, Turda-Arieș, Bistrița-Năsăud, Târnava-Mare, Târnava-Mică, Mureș-Turda, Cojocna, Solnoc-Dăbâca, Ciuc, Brașov, Trei Scaune, Sălaj, Sătmar, Bihor, Arad, Maramureș, Bichiș, Cenad, Timiș-Torontal, Odorhei. Acestea erau conduse de prefecți numiți. Pentru județul Alba, era numit prefect Ioan Pop, iar pentru Turda-Arieș, era numit Zosim Chirtop⁶.

La 15/28 ianuarie 1919, Consiliul Dirigent a hotărât ca funcționarii de rang superior să depună jurământ de fidelitate față de statul român. La 1 februarie 1919, s-au adus noi precizări în sensul ca funcționarii de rang inferior să se angajeze să-și continue activitatea în statul român.

Noutățile veneau din faptul că în loc de comitatele ungurești, se înființau județele, iar în locul cercurilor, se înființau plasele și în loc de oraș cu magistrat, se înființa orașul cu consiliu.

Decretul nr. XVI stabilea circumscripțiile electorale: județul Alba de Jos avea 8 circumscripții, județul Mureș-Turda, 8 circumscripții și județul Turda-Arieș, 7 circumscripții⁷.

Din lipsa personalului administrativ, Consiliul Dirigent dispunea ca 2-5 comune să fie unite într-un cerc condus de un primar, ajutat de notar. Primarul era ales prin vot universal, trebuia să aibă cel puțin 8 clase, studii de notar, ajutat de un consiliu comunal, ales de comună și plătit de aceasta⁸.

Unificarea administrativă a întregii României se va realiza prin legea de unificare administrativă din 14 iunie 1925. După această lege, rezultând la nivelul țării, 71 de județe, grupate în 10 ținuturi, alcătuite din 49 de plăși, 173 de orașe, 105 comune suburbane și 14 602 sate⁹.

După această reformă cele mai multe județe, dintre provinciile istorice le avea Transilvania-15, Moldova-13, Bucovina și Muntenia -11. Aceste reorganizări administrative-teritoriale au afectat implicit și Țara Moților, astfel în 1923 apare comuna Gârda de Sus și în 1925 comuna Arieșeni desprinse din comuna Scărișoara. În 1909 este amintită documentar pentru prima dată Gârda de Sus sub numele de Felsögârda¹⁰.

Comuna Albac se divide în Albac și Arada(actuala comună Horea)¹¹. În 1930 zona Țării Moților rămâne divizată, de data aceasta în două județe, Alba (plasa Abrud) și Turda (plasa Câmpeni).

La 3 august 1929, guvernul condus de Iuliu Maniu a promulgat legea pentru organizarea administrației locale care se dorea un important pas în direcția democratizării și descentralizării administrației locale. Legea reînvia ideea regiunilor istorice organizând teritoriul țării în 7 directorate (art.292) denumite după orașele alese centre administrative-București, Cernăuți, Chișinău, Cluj, Craiova, Iași, Timișoara.

⁴ *Românul* (Arad), VII, nr.20 din 20 noiembrie / 3 decembrie 1918.

⁵ Aurel Galea, *op. cit.*, p. 133.

⁶ *Ibidem*, p. 250-252.

⁷ *Ibidem*, p. 157.

⁸ *Ibidem*, p. 189.

⁹ Vasile Cucu, *România-Geografie umană și economică*, Editura Printech, București, 1998, p. 39-40.

¹⁰ Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei R.S.R., vol I, București, 1967, p. 265.

¹¹ Nicoleta Maria Erchedi, *op. cit.*, p. 111.

Acest decupaj administrativ a fost efemer, rămânând neschimbat 2 ani, însă odată cu pierderea puterii în 1931 de către P.N.Ț., liberalii au desființat aceste structuri administrative considerându-le contrare idealurilor naționale și unității statale.

Directoratul Cluj cuprindea județele Alba, Brașov, Ciuc, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Maramureș, Mureș, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Satu Mare, Sibiu, Someș, Târnava, Mare, Târnava Mica, Trei Scaune, Turda. Acest Directorat avea 118 plase, 38 de orașe, 2859 de sate, organizare administrativ-teritorială ce se va păstra în perioada 1929-1931¹². Perioada interbelică este una relativ liniștită din punct de vedere al organizării administrativ-teritoriale.

Legea administrativă din 14 august 1938 a fost ultima reformă administrativ-teritorială a perioadei interbelice. Prin aceasta se înființau ținuturile, 10 la număr - Olt, Argeș, Mării, Dunărea, Nistru, Prut, Suceava, Crișuri, Timiș, Alba-Iulia. Ținutul Alba-Iulia avea o suprafață de 30297Kmp și următoarele județe componente - Alba, Ciuc, Făgăraș, Mureș, Odorhei, Sibiu, Târnava Mare, Târnava Mica, Turda. Județele erau la rândul lor constituite din 54 de plase, 17 orașe și 1135 de sate¹³.

Ținuturile vor fi desființate prin legea din 22 sept. 1940 conform căreia județele vor prelua bunurile acestora.

Înfipți adânc în solul sărăcăcios al Munților Apuseni, moșii, „copiii ai codrului

EVOLUȚIA COMPONENTEI JUDEȚELOR ALBA ȘI TURDA ÎN PERIOADA 1930-1937

	PLASE 1937	ORASE 1937	SATE 1937	Plase desființa 1930-1937	Plase înființat 1930-1937
ALBA	8	4	151	Ighiu	Alba-Iulia, Zlatna
TURDA	7	1	124	-	Unirea

suferințelor și victoriilor, purtători ai dorului de libertate”, cum îi caracterizează Octavian Goga, oameni simpli dar neînfricați, considerați pe bună dreptate stâncă de granit care a rezistat tuturor greutăților și nedreptăților, au înscris în decursul veacurilor pagini de patriotism nepieritoare în cronică istoriei românilor.

Trecutul moșilor e un șir nesfârșit de jertfe și suferințe pe altarul libertății naționale. Luptele purtate pentru apărarea gliei strămoșilor – leagăn și mormânt în care părinții și înaintașii lor, din moși-strămoși, cu crunta sudoare au tras brazde pentru alții, mulți, ca slugi sau ca iobagi, se încadrează în istoria poporului român.

Moșii de pe Arieș, Ampoi și Crișuri, din văile și culmile Munților Apuseni erau conștienți că fac un singur trup și suflet cu românii de peste Carpați, că soarta lor va depinde nu de capitalele din Apus de București, ci de frații lor din România liberă și independentă. Întotdeauna, locuitorii „Țării de Piatră”, alături de ceilalți frați ai Transilvaniei, și-au îndreptat privirea plină de nădejde la soarele pe care îl așteptau să răsară din Bucureștiul speranțelor¹⁴.

Unirea din 1918 – măreț act de dreptate istorică, rod al voinței și acțiunii întregului nostru popor, care a încununat năzuințele seculare de unitate ale națiunii române – a însemnat și pentru locuitorii Munților Apuseni o binefacere din mai multe puncte de vedere. Are loc inclusiv în această străveche zonă românească, o dezvoltare mai accentuată a forțelor de producție, a economiei, învățământului și culturii. De asemenea, se realizează un oarecare salt în ceea ce privește îmbunătățirea nivelului material și spiritual al moșilor, în comparație cu perioada dualistă.

Moșii și-au pus întreaga lor putere de muncă în slujirea cu devotament a patriei întregite și au sprijinit încercările autorităților centrale de a ridica din punct de vedere economic,

¹² M.T. Oroveanu, *Organizarea administrativă și sistematizarea teritoriului R.S.România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 195.

¹³ Dănuț Radu Săgeată, *Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului, Studiu geografic cu aplicare la teritoriul României*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, Editura TopForm, București, 2006, p. 53-58.

¹⁴ Traian Rus, *Noi date privind situația moșilor în perioada interbelică*, în *Apulum*, vol. XVIII, 1980, p. 543.

social și cultural, Munții Apuseni¹⁵. Nu putea să mai fie un dubiu că prin înfăptuirea Unirii soarta moșilor va deveni cu totul alta. Era mai presus de orice îndoială că statul român întregit va inaugura fără întârziere, față de moși, o nouă politică ocrotitoare. Și într-adevăr situația precară a Țării Moșilor, datorită exploatării nemiloase a locuitorilor și a munților lor, a omului și bogățiilor deopotrivă, a totalei lipse de solitudine din partea guvernelor de sub stăpânirea ungurească, a văditei și intenționatei nelegiuiri și asupra a vechiului regim antebelic, a determinat statul român să-și îndrepte *toată grija părintească* înspre moși.

Guvernele care s-au perindat la cârma țării, politicienii, reprezentanții diferitelor instituții centrale au declarat, cu toate ocaziile, că *ajutorarea moșilor este o elementară datorie pentru stat*. Toți cunoșteau situația grea a acestora, toți au fost de acord că moșii, sursă verificată de românism și creație economică, trebuie cât mai degrabă readuși la o stare social-economică și culturală conform cerințelor noilor vremuri. S-au înfăptuit însă puține din proiectele propuse, din promisiunile făcute, datorită naturii extrem de complexe a acestei probleme, datorită unor structuri economice și sociale a regimului, ce nu dispunea de capacitatea și mijloacele necesare pentru rezolvarea radicală a situației Munților Apuseni.

Primul proiect pentru înlăturarea moștenirii regimului dualist, a asanării situației grele în care se aflau moșii, aparține Consiliului Dirigent. Astfel, la 12 decembrie 1918, având în vedere starea economică de tot grea a locuitorilor și însemnătatea acestui ținut, Consiliul Dirigent a hotărât înființarea unui oficiu special pentru reorganizarea economică a Țării Moșilor. În acest scop, noul oficiu trebuia să adune un bogat material documentar, să cerceteze realitatea economică și socială a acestei zone geografice și, în temeiul rezultatelor studiului, să prezinte propuneri și măsuri concrete pentru îmbunătățirea situației moșilor. În calitate de comisar al acestui organism a fost numit dr. Laurențiu Pop din Abrud, fruntaș al Partidului Național. Pe agenda oficiului figurau, în primul rând, rezolvarea, până în primăvara lui 1919, a aprovizionării moșilor cu produse alimentare, pregătirea unei reforme în vederea dezvoltării industriei miniere și a lemnului, constituirea de pășuni și păduri comunale.

Bun cunoscător al trecutului și prezentului moșilor, dr. Laurențiu Pop înaintea Consiliului Dirigent un scurt program de muncă și organizare. Plecând de la adevărul că izolarea ermetică a Munților Apuseni în timpul dominației austro-ungare a contribuit la înrăutățirea situației moșilor, solicita sprijin pentru construirea unei vaste rețele de comunicații care să lege localitățile Abrud, Brad, Zlatna, Hălmagiu și Vașcău cu zona de câmpie a Transilvaniei, ceea ce ar facilita exploatarea bogățiilor solului și subsolului și totodată dezvoltarea industriei miniere și de prelucrare a lemnului. El propune înființarea unor școli de meserii la Zlatna, Cîmpeni, Brad și a unui spital central la Abrud, dezvoltarea învățământului, a stațiunilor climaterice și a turismului¹⁶.

Ca urmare a acestor demersuri, Consiliul Dirigent a votat *Ordonanța pentru organizarea Comisariatului guvern al Munților Apuseni*, investit cu caracterul de oficiu public cu toate drepturile și îndatoririle acestuia. Ordinele lui trebuiau executate de toate oficiile și organele de stat, județene, comunale școlare și bisericesti din zonele aparținătoare Munților Apuseni. În atribuțiunile lui intrau toate afacerile de interes public, menite a promova bunăstarea și propășirea economică și culturală a populației de pe teritoriul său. În funcție de nevoile și posibilitățile locale, Comisariatul a primit mandat de a deschide lucrări publice, înființa instituții și întreprinderi cu respectarea prevederilor legislației în vigoare. Funcționarii Comisariatului erau considerați oficanți de stat cu toate drepturile și îndatoririle acestora.

Bunele intenții ale Consiliului Dirigent n-au putut prinde viață deoarece Comisariatul a fost curând desființat. Această măsură a fost luată în 1920, la puțin timp după desființarea Consiliului Dirigent, în timpul guvernării averescane, ceea ce a dus la nemulțumiri și frământări în rândul moșilor¹⁷.

¹⁵ Idem, *Aspecte privind situația economico-socială a Țării Moșilor (1918-1940)*, în *Revista de istorie*, nr. 6, tom 39, an 1986, p. 581.

¹⁶ *Ibidem*, p. 582.

¹⁷ *Ibidem*, p. 583.

În acțiunile întreprinse în perioada interbelică, moții, conștienți de drepturile istorice asupra pământului, au cerut, de fapt, să li se dea înapoi, în baza Legii de reformă agrară din 1921, ceea ce li s-a luat pe nedrept în decursul veacurilor. Era vorba de munții cu întinse pășuni și păduri, codrii din care-și făceau tradiționalele cercuri de ciubere, cu care porneau la țară pentru a aduce pâinea de toate zilele, pe care munții lor de aur nu le-o putea asigura.

Documentele de arhivă semnaleză în zona Munților Apuseni rebeliuni (revoluții) ale moților împotriva proprietarilor puși în posesia pădurilor cuvenite lor prin Legea agrară, prin fraudă¹⁸.

O seamă de personalități ale vieții politice și științifice au intervenit în favoarea moților, făcând propuneri concrete pentru redresarea situației lor. Reține, în acest sens, interpelarea adresată șefului guvernului de către Nicolae Iorga în ședința Adunării Deputaților din 18 decembrie 1923 în problema constituirii de păduri și pășuni comunale, ca principal mijloc de existență a moților: „ Au venit trei țărani din Țara Moților, oameni săraci, lipiți pământului, fără ogor, trăind din venitul pădurilor. Cine nu-i știe pe moți mergând cu calul, purtând hârdaiele în spinare? Cine nu știe cântecul cu care-și întovărășesc rătăcirea? Și cine nu știe că în văile moților n-a putut pătrunde nici o stăpânire străină? Cine nu știe că acolo a fost o adevărată cetate românească, înaintea căreia orice pătrundere străină s-a zdrobit (...) Au venit trei flăcăi frumoși de acolo și mi-au spus: noi am venit, dar nu ne putem întoarce căci nu ne așteaptă numai mizeria, ne așteaptă răzbunarea. A cui răzbunare? Răzbunarea vechiului stăpân de păduri ungar, a urmașului încalcătorilor din evul mediu, a aceluia care au pus plugul de fier pe grumazul poporului român”¹⁹.

Ministerul Agriculturii și Domeniilor, alarmat de situația moților a numit o comisie *sui generis* pentru dezvoltarea stării economice a acestora. Comisia, al cărei președinte a fost numit senatorul Ion Rusu Abrudeanu, ajunge la concluzia, în urma studierii memoriului înaintat de moți prin reprezentantul lor, Amos Frâncu, că se impune oprirea imediată a exploatării neraționale a pădurilor de către firmele forestiere, distribuirea acestor suprafețe comunelor în drept și începerea procedurii de expropriere și împrumut. Această problemă a ajuns în dezbaterile Parlamentului fără a-și găsi vreo rezolvare. Țăranii amenințați de foame, prin nenumărate memorii, au cerut să li se facă dreptate prin constituirea de pășuni comunale. Din cauza mizeriei în care se zbăteau, urmașii eroilor de odinioară erau nevoiți să umble cerșind pe străzile Clujului și a altor orașe din Transilvania²⁰.

În 1924, regele, Ferdinand I, aflat în vizită în Țara Moților, a promis solemn moților că vor primi dreptate definitivă în privința revendicărilor lor seculare. În acest scop a numit o comisie pentru a analiza și redacta un plan economic al întregului ținut al Țării Moților. Comisia s-a întrunit o singură dată, la Cluj, în mai 1924, când a luat în dezbaterile problemele dificile cu care se confruntau moții și s-au întâlnit cu delegații acestora. Cu aceasta și-a încheiat activitatea și marea îndatorire ce o avea față de moți²¹.

Față de o asemenea situație prof. univ. Ioan Lupaș pleda pentru reînființarea Comisariatului Munților Apuseni, desființat într-un mod irațional în 1920, căci configurația geografică specială și împrejurările cu totul deosebite ale traiului în munți reclamă serios un astfel de organ special de administrație locală, alcătuit din elemente pricepute, cu tragere de inimă, cu înțelegere dreaptă și cu devotament nestins pentru toate nevoile poporului din munți²².

Suștinător al ideii comisariatelor speciale a fost și Ion Clopoțel, redactorul-șef al revistei *Societatea de mâine*. El propune autorităților instituirea unui organism capabil să satisfacă programul complex de muncă necesitat de rezolvarea unei asemenea probleme. Este vorba de un comisariat general al satelor răzlețe din munții transilvani, cu activitate complexă, capabil să-și întindă treptat acțiunea și asupra celorlalte complexuri sociale similare: regiunea maramureșenilor, a pădurenilor din Hunedoara și bănațenilor din

¹⁸ *Idem*, *Noi date privind situația moților în perioada interbelică*, în *Apulum*, vol. XVIII, 1980, p. 544.

¹⁹ *Idem*, *Aspecte privind situația economico-socială a Țării Moților (1918-1940)*, în *Revista de istorie*, nr. 6, tom 39, an 1986, p. 583.

²⁰ *Idem*, *Noi date privind situația moților în perioada interbelică*, în *Apulum*, vol. XVIII, 1980, p. 545.

²¹ *Idem*, *Aspecte privind situația economico-socială a Țării Moților (1918-1940)*, în *Revista de istorie*, nr. 6, tom 39, an 1986, p. 583.

²² Ioan Lupaș, *Situația moților*, în *Societatea de mâine*, Cluj-Napoca, an I, nr. 15-16/1924, p. 321-322.

Clisură²³. Clopoțel a subliniat importanța deciziei guvernului de a înființa comisariatele economic și sanitar pentru Munții Apuseni. Pentru ca să fie eficiente, acestea ar fi trebuit să dispună de un grup de oameni cu cunoștințe economice și darul investigației la fața locului. Era necesară, în concepția lui, o descindere la fața locului și luminarea tuturor laturilor complexului de împrejurări, coborând adânc în rosturile necăjite ale bieteii populației și scoțând la iveală toată zgura suferințelor cu care se plătește o existență mizeră, urmată de analiza materialului obținut și fixarea soluțiilor de reconstruire²⁴.

Țara Moților a constituit, mai ales după Unirea din 1918, obiect de cercetare pentru reprezentanții diferitelor discipline socio-umane dornici să contribuie la emanciparea economico-socială și culturală a moților. Efortul lor s-a materializat în perioada interbelică, atât în elaborarea unor soluții rezultate din experiența personală cât și în întocmirea unor studii referitoare la complexul de probleme ale populației moțești, izvorâte din investigarea, mai mult sau mai puțin riguroasă, a acesteia, unele din ele constituindu-se în contribuții meritorii la fundamentarea științifică a unor programe de redresare a regiunii. Ceea ce caracterizează în perioada interbelică efortul de redresare a Țării Moților este încercare de a o cuprinde într-un cadru instituționalizat de cercetare. Din acest punct de vedere, un merit deosebit a avut Școala sociologică de la București, condusă de prof. Dimitrie Gusti, ale cărui echipe studențești au întreprins o amplă campanie de monografiere a satelor românești, realizată prin investigarea unor sate tipice pentru diferite zone ale României. Unul dintre aceste sate a fost Vidra, așezare tipică pentru Țara Moților, cercetată în campaniile din anii 1937-1938²⁵. Revista „Sociologie românească” a publicat relativ puține (dar semnificative) materiale referitoare la Țara Moților. Problemele sociale ale moților și-au găsit un spațiu mai amplu de tratare în deja amintita și prestigioasă revistă de cultură cu caracter sociologic din perioada interbelică „Societatea de mâine”. Aceasta și-a propus instituționalizarea cercetării realității sociale românești, militând pentru înființarea sub egida sa a Institutului de Studii „Societatea de mâine” și apoi, după eșecul acesteia, a Mișcării social-economice. Contribuția sa esențială rămâne aceea de a fi inserat în paginile revistei cercetări de teren și considerații izvorâte din experiența diverșilor oameni de cultură, dornici să-și aducă aportul la relieful diverselor aspecte ale vieții sociale din țara noastră. Se poate afirma, fără nici o exagerare, că regiunea cea mai frecventată²⁶ de către semnatarii studiilor și articolelor consacrate vieții sociale din România a fost cea a Munților Apuseni, cu centrul său – Țara Moților. Acest fapt s-a datorat atât situației precare a populației munților, cât și a atașamentului față de ea a unui grup de intelectuali (Ion Clopoțel, Ioan Lupas) care au lansat, în paginile revistei chemări înflăcărâte la cercetarea și soluționarea complexului de probleme cu care se confruntau locuitorii de aici.

Deși au luminat, prin studiile și articolele lor, calea cea mai sigură de urmat pentru dezvoltarea regiunii Munților Apuseni, implicit a Țării Moților, pentru ridicarea nivelului de viață al populației sale, publiciștilor grupați în jurul Societății de mâine le-au lipsit modalitățile concrete de acțiune în vederea transpunerii ideilor în practică. Cu toate acestea, soluțiile teoretice oferite de ei în și pentru Țara Moților, consemnate în parte în publicistica vremii, rămân o realizare incontestabilă de care trebuie să țină seama orice specialist care-și propune modernizarea acestei regiuni, inclusiv în zilele noastre.

Venirea, în 1926, la cârma țării a guvernului Averescu, a prilejuit luarea în dezbatere, din nou, a problemelor spinoase din Țara Moților. Dr. Emil Dandea, însărcinat cu studierea situației precare din Munții Apuseni, a propus guvernului măsuri concrete ce vizau redresarea acestei zone sub diverse aspecte: îmbunătățirea căilor de comunicații, în special șoseaua Cîmpeni – Scărișoara, ajutorarea localităților inundate de râul Arieș, asigurarea alimentației și igienei populației din regiunea minieră Zlatna – Abrud – Brad, urgentarea lucrărilor de expropriere și împroprietărire în scopul constituirii de păduri și pășuni comunale ș.a.

²³ Ion Clopoțel, *Aplicațiuni sociologice, în Societatea de mâine*, Cluj-Napoca, an XVI, nr. 2, 1939, p. 45-46.

²⁴ Idem, *Un nou regim al Munților Apuseni*, în *Societatea de mâine*, Cluj-Napoca, an III, nr. 18, 1926, p. 343.

²⁵ Andrei Negru, *Aspecte ale vieții sociale din Țara Moților oglindite în revistele „Sociologie românească” și „Societatea de mâine”*, în *Țara Moților*, Cluj Napoca, vol, IV, 1992, p. 133.

²⁶ *Ibidem*, p. 137.

Aceste măsuri au fost aduse la cunoștința publicului larg printr-o suită de articole apărute în presa vremii, din care se desprinde concluzia că moții nu doresc mila nimănui, ci doar condiții corespunzătoare pentru a munci și crea: „ei nu cerșesc, moții solicită de la conducătorii lor ocaziune de muncă cinstită, posibilitatea de a-și dezvolta energia brațelor lor vânjoase, prin valorificarea pădurilor, a bogățiilor pe care le dă natura în acest colț de pământ românesc”²⁷. Demersurile în favoarea moților au avut un ecou deosebit în opinia publică românească dar, din păcate, guvernul nu a trecut la transpunerea în practică a măsurilor propuse de comisia însărcinată cu studierea situației din Țara Moților.

Sub cea de a doua guvernare liberală din 1927, miniștrii Gh. Cipăianu, Alex. Lapedatu și Gh. Tătărescu au fost însărcinați să studieze întreg complexul chestiunilor referitoare la moți și să facă propuneri concrete Consiliului de Miniștri. Primele măsuri, de imediată realizare, prezentate la 1 septembrie 1927, vizau probleme cu caracter agrar (cercetarea erorilor săvârșite cu ocazia reformei agrare, constituirea de pășuni și păduri comunale), economic (crearea de întreprinderi forestiere, cooperative centrale de aprovizionare și desfacere), financiar (înființarea de bănci populare centrate pe asigurarea creditului necesar), sanitar (ambulatorii speciale pentru tratarea bolnavilor), școlar (clădiri școlare, înființarea de școli de meserii la Huedin, Gilău, Cîmpeni). Și de data aceasta guvernul s-a rezumat doar la angajamentul solemn de a examina aceste doleanțe și a le rezolva potrivit dreptății și legalității.

Pentru soluționarea cererilor moților au intervenit la guvern o seamă de senatori și deputați. Astfel, Valeriu Moldovan, vicepreședinte al Senatului, pleda pentru reînființarea Comisariatului Munților Apuseni și organizarea unui Congres al Țării Moților. Amos Frâncu a cerut cu tărie ridicarea din punct de vedere economic, cultural și sanitar a Țării Moților, care era secerată de mizerie și boli sociale. În interpelările făcute în Adunarea Deputaților se cereau măsuri radicale pentru ridicarea economică a Munților Apuseni, arătându-se cu durere că populația Apusenilor este atacată în însăși existența ei biologică de boli și otrăvită de minciuni demagogice.

Pe linia întreprinderii unor măsuri pentru îmbunătățirea situației moților, o activitate deosebită a desfășurat Ion Rusu Abrudeanu. El a cerut ca, în proiectul Legii conversiunii datoriilor agricole, (pusă pe tapet în 1931 și legiferată în aprilie 1932) să fie prevăzute ștergerea datoriilor financiare și altor categorii sociale, deoarece „toți suntem fiii acestei țări și ca urmare nu trebuie să se facă nici o deosebire căci cu toții am dat și dăm tributul nostru și cu toții am făcut jertfa de sânge și o vom face atunci când țara o va cere”²⁸.

La 11 februarie 1932, același I. Rusu Abrudeanu solicita îmbunătățirea situației materiale a învățătorilor din Munții Apuseni, deoarece, afirma el, mulți dintre ei n-au nici cu ce să-și ducă traiul de toate zilele. În perioada 1932-1933, în numeroase telegrame expediate din Țara Moților pe adresa suveranului s-a exprimat convingerea că de la înălțimea tronului regal se va face dreptate moților²⁹.

O patetică descriere a vieții grele a muncitorilor din regiunea Apusenilor o face și Corneliu Zelea Codreanu când, în primăvara lui 1929, la doi ani de la înființarea Legiunii, face o vizită în Țara Moților la invitația unui învățător din Bistra. „M-am dus la învățătorul din sat, va spune Căpitanul, care-mi scrisese. Am stat o zi. Am intrat prin casele sărace ale moților. O spuză de copii așteptau zgribuliți câte o lună și mai bine pe părinții lor plecați cu calul și căruța să le aducă câte un sac de mălai în schimbul cercurilor de lemn și a ciubarelor pe care le lucrează și pe care apoi le vând la sute de kilometri, în regiunile unde Dumnezeu a fost mai darnic. Bogățiile Munților Apuseni – aurul și lemnul – au ajuns pe mâna exploataților, iar ei (moții-n.n) au rămas mereu fără haine și fără pâine. Ce grozavă este înstrăinarea clasei conducătoare a unui popor, a clasei lui politice și culturale! Și cum va trebui să fie privită această clasă politică conducătoare, de oratori în Parlament și pe la toate răspântiile drumurilor, dezertoare de la obligațiile ei elementare de a veghea asupra

²⁷ Traian Rusu, *Aspecte privind situația economico-socială a Țării Moților (1918-1940)*, în *Revista de istorie*, nr. 6, tom 39, an 1986, p. 584.

²⁸ *Ibidem*, p. 585.

²⁹ *Ibidem*, p. 586.

vieții și onoarei Neamului?”³⁰. La 11 ani de la formarea României Mari, Codreanu îi găsește pe moți îmbrăcați în zdrențe, măcinați de boli, lipsiți de hrană, locuind în case primitive.

Abia în anul 1933 se fac primii pași pentru cercetarea cu atenție de către guvern a doleanțelor moților și se trece la măsuri concrete în vederea îmbunătățirii situației lor precare. În baza Jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 837 din iulie 1933, s-a numit un delegat guvernamental care să studieze situația din Munții Apuseni sub aspect economic, administrativ, cultural și sanitar, iar în funcție de constatări, să propună măsuri Președinției Consiliului de Miniștri. În expunerea de motive prezentată Consiliului de Miniștri, șeful guvernului este nevoit să recunoască situația grea a moților și neputința cabinetului său de a o rezolva, rezumându-se la a propune doar înființarea Comisariatului Munților Apuseni. Totuși, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri mai sus menționat, s-au acordat unele înlesniri moților, privind transportul pe C.F.R., industria minieră, reforma agrară etc. Creditul de 20 milioane lei acordat de guvern a fost destinat refacerii șoselelor, regenerării rasei de vite, intensificării activității culturale în rândul moților. Cu conducerea acțiunii pentru refacerea Munților Apuseni a fost însărcinat subsecretarul de stat Ioan Pop. S-au constituit comitete comunale locale de acțiune, formate din 20-30 de persoane, care și-au propus sprijinirea acțiunii inițiate de guvern și popularizarea ei în rândul localnicilor.

Din inițiativa lui Al. Lapedatu, la 13 aprilie 1933, guvernul a organizat la Cluj o consfătuire cu prefectii celor șase județe cu populație moțească, cu care ocazie aceștia au fost puși în temă cu planul de dezvoltare a Munților Apuseni și li s-au cerut propuneri concrete în acest sens. Propunerile făcute de prefecti au constituit obiectul consfătuirilor organizate de guvern la Cîmpeni și Huedin, în zilele de 2-4 mai 1934, la care au participat reprezentanții moților, primul ministru Gheorghe Tătărescu și opt membri ai guvernului. Guvernul a hotărât, cu această ocazie, instituirea unei comisii care să studieze problema constituirii de păduri și pășuni comunale; stabilirea județelor unde vor fi împrumutate moții și suprafețele ce le vor primi; organizarea unui nou spital în Cîmpeni, precum și dispensare în alte localități; reînființarea Oficiului de preschimbare a aurului; crearea Creditului aurifer care să finanțeze micile exploatare miniere; înființarea unui depozit de exploziv la Zlatna și vinderea acestuia la mineri cu preț redus³¹, precum și alte măsuri menite să ușureze viața și să ridice nivelul de trai.

Executarea măsurilor stabilite cu ocazia acestor consfătuiri a rămas în sarcina Comisariatului Munților Apuseni, care însă s-a izbit de o seamă de impedimente. Aceasta deoarece hotărârile de la Cîmpeni și Huedin n-au fost validate printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri ori decizii ministeriale și, ca urmare, n-au căpătat putere de lege. Rapoartele Comisariatului înaintate Senatului, ministerelor Agriculturii și Domeniilor, Comunicațiilor și Lucrărilor publice, Industriei și Comerțului etc. au rămas fără rezultat. Comisariatul n-a primit nici cel puțin sumele necesare lucrărilor de birou, corespondenței și convorbirilor telefonice.

Documentele vremii demonstrează că promisiunile făcute de guvern cu ocazia descinderii ministeriale din Munții Apuseni, conform cărora moții care au ajuns într-o stare de cruntă sărăcie vor fi ocrotiți din partea statului, în mică măsură au prins viață. A trecut vizita ministerială – se sublinia cu amărăciune într-un material apărut în ziarul „Graiul moților” – Țara Moților a rămas iarăși singură, uitată și tăcută. Arieșul în drumul lui plânge durerea moților, iar tulnicele, amarul vieții. Munții nu mai au cântece, nici văile cântece liniște și pace. În articolul Scrisoare deschisă domnului prim-ministru se arată, printre altele, următoarele: „În loc de realizări guvernul condus de dumneavoastră le-a făcut moților angajamente nerealizabile. În loc de dreptate le-ați dat moților promisiuni. Ați crezut că menținerea Comisariatului Moților la Cluj poate soluționa problema unei regiuni care în afară de cinste, eroism și sărăcie nu mai are altceva nimic. Ați uitat, domnule prim-ministru, că hărțuitul Comisariat al Moților nu poate soluționa problema care a preocupat atât de mult... Nu o poate soluționa pentru că în afară de muncă și suflet, conducătorilor acestui comisariat le mai trebuie și bani”³².

³⁰ *Idem*, *Noi date privind situația moților în perioada interbelică*, în *Apulum*, vol. XVIII, 1980, p. 548-549.

³¹ *Ibidem*, p. 549.

³² *Ibidem*, p. 550.

Darea de seamă întocmită de Comisariatului Munților Apuseni privind modul cum s-au transpus în practică hotărârile adoptate la Cîmpeni și Huedin a fost înaintată, în primăvara lui 1938, primului ministru Miron Cristea. Înaltul prelat, cu toate că a fost de părere a se da moșilor o specială atenție spre a li se ușura traiul și asigura o dezvoltare mai normală, nu a fost de acord însă cu existența unui comisariat special care să fie un organ de mijlocire între guvern și moși. Astfel, activitatea Comisariatului creat în scopul de a se ocupa cu refacerea economică, sanitară și culturală a Țării Moșilor, a încetat fără ca situația materială și spirituală a moșilor să se fi îmbunătățit pe măsura promisiunilor, a nevoilor și speranțelor locuitorilor.

În schimb, ziariștii participanți la serbările organizate la 17 iulie 1938 în comuna Avram Iancu, cu prilejul Târgului de fete de pe Muntele Găina, au primit mandatul să aducă moșilor cuvânt de alinare și de îmbărbătare, pentru un trai mai bun. La rândul lui, șeful guvernului, Armand Călinescu, l-a numit pe Ion Clopoțel inspector general pentru efectuarea unui nou studiu în Munții Apuseni³³. În cercetarea efectuată, acesta pleacă de la realitatea că moșii lăsați la propriile și slabele lor puteri, niciodată nu se vor putea reface. Și de data aceasta, s-a întocmit un amplu studiu intitulat „Problema salvării moșilor din mizeria trecutului vitreg”, în care se propuneau măsuri concrete de rezolvare a numeroaselor probleme. Soluțiile preconizate nu au fost traduse în practică, moșii continuând să trăiască în mizerie și lipsă de mijloace de trai, ceea ce l-a determinat, în martie 1940, pe distinsul prof. Emil Racoviță de la Universitatea clujeană să afirme cu indignare că în Munții Apuseni deseori se găsea câte o expediție politică care făcea promisiuni, numea diferite comisii, ținea conferințe, creaa cooperative și împărțea pe gratis cantități minime de porumb, prin care nu s-a schimbat nimic, absolut nimic în starea mizeră a moșului³⁴.

***

Proiectele și demersurile în privința redresării economice, sociale și culturale a moșilor din perioada 1928-1940, discuțiile purtate în jurul lor, promisiunile făcute de mai marii zilei au rămas simple intenții.

Actualitatea problemei moșilor și nevoia brâului unei acțiuni concentrice³⁵ s-a impus pe durata perioadei interbelice, ca o problemă spinoasă a cărei rezolvare se impunea imperios. Din nefericire măsurile luate de guvernele ce s-au perindat la conducerea țării nu au ameliorat viața moșului, acesta continuându-și existența la periferia societății românești, marginalizat și ignorat de autorități.

Dacă, totuși, viața moșilor a cunoscut un mic salt economic și cultural în perioada interbelică, față de anii stăpânirii austro-ungare, faptul se explică prin eforturile personale și de grup (familie, comunitate sătească sub îndrumarea preoților și învățătorilor de vocație) ale moșilor înșiși. Ridicându-se prin propriile puteri, moșii își vor da obolul pentru interesele naționale în anii celui de-al doilea Război Mondial, pe front sau în spatele lui.

³³ *Idem*, *Aspecte privind situația economico-socială a Țării Moșilor (1918-1940)*, în *Revista de istorie*, nr. 6, tom 39, an 1986, p. 588.

³⁴ *Ibidem*, p. 589.

³⁵ Ion Clopoțel, *Actualitatea problemei moșilor*, în *Societatea de mâine*, an III, nr. 49-50, 5-12 decembrie, 1926, p. 773.

